

Úvod

Tento text vznikl na základě ustanovení článku 9 Kodexu ČT, který České televizi ukládá jako povinnost nechávat si pravidelně zhotovovat analýzu jazykové úrovně vysílání od nezávislého jazykovědného pracoviště. Uvedený článek Kodexu ČT zároveň obecně formuluje požadavky na jazykovou úroveň vysílání, zejména specifikuje nároky na moderátory a redaktory, tj. profesionální mluvčí (viz <http://www.ceskatelevize.cz/ct/kodex>). Požadavky jsou stanoveny obecně, a neposkytují tak dostatečné vodítko pro hodnocení jazykové úrovně vysílaných pořadů. V následujícím oddíle se proto pokusíme tyto obecné požadavky zkonkrétnit a doplnit o další vhodná kritéria, o něž bychom mohli opřít svůj soud i závěrečná doporučení.

Výklad hodnoticích kritérií

Kritéria kultivovaného jazykového projevu, o něž se v tomto textu opíráme, vycházejí z teorií jazykové kultury a kultury řeči, vypracovaných Pražskou jazykovědnou školou, z tradic klasické i novodobé rétoriky a z teoretických poznatků současných sociolingvistických směrů, zvláště z teorie dialogu. Především je třeba uvést, že kultivovanost jazykového projevu nelze ztotožňovat se spisovností jazykového projevu. Kultivovanost je pojem širší. Prosté dodržování spisovných norem ještě nečiní z jazykového projevu projev jazykově kultivovaný. Známe řadu osobností z oblasti kultury a umění, které se vyjadřují nepochybně velmi kultivovaně, aniž by přitom používaly výhradně spisovný jazyk. A naopak se setkáváme s promluvami, které jsou sice formálně spisovné, nepůsobí na nás ale z řady důvodů kultivovaným dojmem. Kultivovanost jazykového projevu je určována situačními aspekty (musíme vzít v úvahu, jedná-li se o projev mluvený nebo psaný, připravený nebo nepřipravený, formální nebo neformální, monologický nebo dialogický, a je třeba se též ptát, jaká je jeho žánrová a stylová příslušnost, jaký je vztah mezi partnery v dialogu, probírá-li se téma závažné nebo běžné/všední, kdo je faktickým nebo jen předpokládaným adresátem). V televizi se tato rozdílnost situací projevuje v existenci různých televizních žánrů. V některých žánrech je závazné používání spisovného jazyka (zpravodajské

a publicistické pořady), v jiných žánrech je možné i žádoucí se od spisovné normy odchýlit (zábavné pořady). Základním kritériem kultivovanosti je již od dob klasické rétoriky přiměřenost jazykových projevů. Kultivovaný projev by měl být přiměřený svému tématu (předmětu řeči) a adresátovi (publiku) a celkové komunikační situaci. Mluvčí s ohledem na publikum volí náležitá pojmenování a vhodným způsobem je sestavují v souvislou, srozumitelnou řeč. Volba slov by měla ukazovat dobrou obeznámenost s předmětem řeči i s jejich působivostí (dopadem na posluchače). Slova, věty a souvětí by měly být spolu formálně i významově propojeny, a vytvářet tak koherentní celek. Výsledný jazykový projev by měl odpovídat svému žánrovému a stylovému určení. Případná vybočení by měla být funkčně (komunikačně) odůvodnitelná. Bezodůvodná vybočení jsou považována za prohřešek proti kultivovanému vyjadřování. Dalším kritériem kultivovanosti, které s předcházejícím kritériem vnitřně souvisí, je kritérium jazykové správnosti. Jazykovou správnost chápeme jako správnost výslovnostní, gramatickou a logickou. Je podmínkou srozumitelnosti jazykového projevu. Správnou výslovnost neomezujeme jen na artikulaci hlásek, ale míníme jí také intonační členění řeči: správné frázování, tj. vhodné umísťování pauz, náležitou volbu větné melodie a vhodné umísťování důrazu. Důležitou podmínkou srozumitelnosti je i přiměřené tempo řeči. Gramatickou stránku mluvených projevů posuzujeme s ohledem na výše uvedené situační aspekty. Čtené texty je možné poměřovat běžnými kritérii gramatické správnosti vytvořenými při tradiční analýze psaných textů. Nepřipravené mluvené projevy se vyznačují gramatickou stavbou, která není tak sevřená a logicky propracovaná a v níž se objevuje i zkratkovitost, nedorečenost (eliptičnost) a implicitnost v usouvztahnění. To jsou nevyhnutelné rysy spontánně mluvených projevů. Kultivovaný mluvčí, který je nadto mluvčím-profesionálem, by se však měl přílišné zkratkovitosti a implicitnosti vystríhat a měl by se mít též na pozoru před základními prohřešky, jako je nedokončení vět, vyšinutí z větné vazby, zkřížení dvou 3 vazeb aj. Spojování vět do vyšších celků (textů) s sebou nese potřebu správné logické výstavby, často též potřebu správného argumentování. I zde je třeba brát ohled na situační aspekty komunikace: u připravených textů můžeme být při hodnocení přísnější, u nepřipravených textů by podobná přísnost jistě nebyla na místě. S gramatickou a logickou výstavbou textu souvisí celková stylizace textu. Vytríbený

styl, který by měl být pro profesionální/ho mluvčí/ho metou, usiluje o přesnost a jasnost, variuje podle žánru, vyhýbá se neúčelnému opakování a je vždy přiměřený komunikační situaci. V dialogických televizních žánrech si všímáme způsobu kladení otázek. Neexistuje pochopitelně jediný správný způsob vedení interview nebo moderování diskuse. I zde však můžeme uplatnit kritérium přiměřenosti, a to ve vztahu k žánrovým normám, tématu a osobě zpovídaného hosta.